

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land.

Korte Kroniek van Heerlen

DOOR

J. JONGENEEL

1886

MET EEN VOORWOORD VAN

Ir. C. RAEDTS

Van Mevrouw Kleinbentink-Frees ontving ik in manuscript een korte kroniek van Heerlen, geschreven door Ds. J. Jongeneel. Deze kroniek draagt het jaartal 1886.

In 1884 was bij Karel Weijerhorst verschenen Jongeneels bekende geschrift over het Heerlense dialect : „Een Zuid-Limburgsch Taaleigen — Proeve van Vormenleer en Woordenboek der Dorpspraak van Heerle”, met taal- en geschiedkundige inleiding en bijlage. Reeds in dit geschrift had ds. Jongeneel zich verdiept in de Heerlense geschiedenis en klaarblijkelijk wilde hij deze geschiedenis verder voltooien en bovendien markante punten en gebeurtenissen uit de jaren van zijn verblijf te Heerlen vastleggen. Bij de kroniek waren nog een viertal notities gevoegd, tot welker uitwerking hij niet meer gekomen is.

Dominee Jongeneel vertrok in januari 1887 van Heerlen naar Utrecht tot herstel van zijn gezondheid. Hij overleed echter aldaar reeds op 20 maart 1887.

Jacob Jongeneel werd 11 februari 1831 te Rotterdam geboren. Op 2 oktober 1859 werd hij bevestigd als predikant te Hurwenen. Zoals Mevrouw A.M. Postma-van Leeuwen verder vermeldt in het geschrift „Hervormde Gemeente van Heerlen 1649—1949” was hij tot aan de opheffing hoogleraar aan het Atheneum te Deventer. Daarna woonde hij enkele jaren te Utrecht, waar hij o.a. een brochure schreef: „De Huishoudschool voor

Meisjes, een Eisch des tijds". Hij voelde veel voor geschiedkundige en litteraire studies, waarvoor hij — gezien zijn werk — ook uitgesproken talent bleek te bezitten.

In bovenvermeld geschrift publiceert Mevrouw Postma o.a. ook een gedicht van ds. Jongeneel, getiteld „Allerzielen”.

Op 29 juli 1877 werd ds. Jongeneel te Heerlen bevestigd, nadat de predikantenplaats bijna 2 jaren vacant was geweest. Er waren toentertijd nog slechts 20 mannelijke lidmaten, zodat de volksmond zei : „De koster erft straks het heele Klömpke (vroegere Ned. Hervormde kerk in de Klompstraat)”.

Uit zijn geschriften blijkt, dat ds. Jongeneel zich bijzonder in de Heerlense gemeenschap had ingeleefd en zich de Heerlense taal met uitgesproken talent had eigen gemaakt. Het moet toch wel als een markant feit worden aangemerkt, dat iemand, niet hier geboren, meer of minder staande buiten de gewone dorpsgemeenschap, zich zo heeft kunnen inwerken in het plaatselijke dialect. Dit is m.i. alleen mogelijk voor iemand, die enerzijds een uitgesproken talent heeft in deze richting en anderzijds verstand heeft om met mensen om te gaan.

Toen hij nog vrij onverwacht in 1887 stierf, werd hij algemeen betreurd, in het bijzonder door de Ned. Hervormde Gemeenschap, zoals blijkt uit de door Mevrouw Postma gepubliceerde tekst in het notulenboek : „Het bericht van zijn dood werd met groote en algemeene droefheid vernomen. Hij was een man van zeldzame gaven, veelzijdige kennis en groote geleerdheid, van buitengewone werkzaamheid, een ijverig en getrouw Evangeliedienaar, wien de belangen der gemeente zeer ter harte gingen.”

Wij hebben gemeend, dat het goed is dit geschriftje van deze verdienstelijke Heerlenaar, zonder dit verder van commentaar te voorzien, als bijdrage voor „Het Land van Herle” te doen opnemen.

Ir. C. RAEDTS

I. GERMAANSCH — KELITISCH — ROMEINSCH TIJDVAK, VAN 53 VOOR CHR. TOT 360 NA CHR.

De vermoedelijke oudste naam van Heerlen moet Oud-Duitsch geweest zijn en verscholen zitten in de Romeinsche namen voorkomende op de kaart van Peutinger en in het Reisboek van Antonius, alsmede in een opschrift op een Britschen grafsteen. De namen luiden : Coriovallum, Cortovallium en Cartoval. Vermoedelijk zijn ze verbasteringen van *Chariowal* (legerwal) of *Chariowalheim* (legerslachtingsoord, vgl. Doode leger).

Waarschijnlijk was het de hoofdplaats en omwalde veste van de Sunuci, een Germaanschen volksstam denkelijk Schönünike, schoone borsten, geheeten, die hier potten bakten. Zie mijne Dorpsspraak van Heerle.

53 v. Chr. De Sicambren (Zuid-Kimbren), woonachtig aan gene zijde des Rijns bij Düsseldorf, komen hierlangs, om de Romei-

nen onder Julius Caesar te helpen de Eburonen onder Ambiorix en Catavulcus te verdelgen, wier hoofdplaats Tongeren (Aduatica Tungrorum) was.

54 na Chr. (De oudste munt hier gevonden, die van Nero, wijst op dezen tijd). De Romeinen stichten hier op het tegenwoordig Kerkplein, d.i. aan het punt van samenkomst der heirbanen Tongeren—Keulen en Aken—Tudderden, eene vesting (praesidium) Cariovallum of Coriovallum genaamd, en eenige woningen, o.a. eene rij in de Geleenstraat van den hoek bij de Kerkbrug tot bij den stoommolen, waar op meer dan eene plaats Romeinsche munten gevonden zijn. Vijf grafplaatsen van Romeinen 1° het Doodeleger, 2° bij het Weltherhueske, 3° buiten de Schram aan den Kempkesweg, 4° in het aggen-Gastes-kamp van Kusters en 5° op den Heesberg (Kiezalberg) wijzen den omtrek van het oude Cariovallum aan, volgens den regel der XII tafelen : intra urbem non sepeliatur, d.i. binnen de gemeente mag niet begraven worden.

Die omtrek blijkt gelijk te wezen aan dien van het tegenwoordige dorp. De heirbaan Aken—Tudderden liep, gelijk heirbanen plegen, midden door het vlek, waar thans de rijweg loopt, eene zijbaan (diverticulum) voor legerwagens, die naar de stallen voerden, liep gelijk doorgaans diverticula loopen, langs het dorp, van de Bek langs Oppen Linge en de Geer.

De heirbaan Cariovallum—Juliacum—Colonia liep waar thans de rijweg en de Streep loopen. Langs het kamp van Kusters bij Aggen-Gastes liep slechts een diverticulum, of zijweg, minder breed en uitmondend op de Akerstraat bij het Oabelspuelke.

69 na Chr. Claudius Civilis komt hierlangs op weg naar het Maasveer (Maastricht) en maakte zich vermoedelijk de Sunici tot bondgenooten.

176/177 na Chr. De Chauci verbranden de villa's langs de heirbaan van Keulen naar Tongeren.

ca 200 De Sunici 't laatst vermeld in opschriften tijdens Severus.

215—230 Invallen der Franken tijdens Keizer Probus.

306—313 Constantijn, later de Groote, jaagt de Franken terug den Rijn over.

312 St. Maternus, bisschop van Keulen.

319 Nieuwe inval der Franken.

347 Cariovallum door 1600 Frankische ruiters in brand gestoken en verwoest.

351 Nieuwe inval der Franken.

355 St. Servatius, bisschop van Tongeren. Sinds dezen tijd zullen zeker nu en dan zendelingen in deze streken het Evangelie gepredikt hebben, maar zonder blijvend gevolg.

357 Eene Romeinsche legerafdeeling onder Severus, ruiterijgeneraal van den veldheer Julianus, later keizer, trekt hier, van Keulen komende, door naar Tongeren en verder naar Rheims.

358 Julianus sluit vrede met de Franken.

- 360 Keizer Julianus Apostata trekt van Maastricht hier door naar Xanten (Castra Vetera). Het is toch niet waarschijnlijk, dat er een Romeinsche heirbaan Meerssen—Nuth—Sittard—Tudderden hebbe bestaan).

II. FRANKISCHE TIJDVAK

(van 360 tot ca 1000).

- 647 St. Amandus, bisschop van Maastricht.
- 799 Herle, parochie van het dekenaat Susteren, aartsdekenaat Kempenland, bisdom Maastricht.
- 768—814 Karel de Groot, sinds 800 Keizer, waarschijnlijk te Jupille bij Luik geboren, vaak te Aken verblijf houdend, kwam hier door, als hij zich van Aken naar Nijmegen begaf, en wellicht voor een jachtvermaak. („De Meyer” was wellicht een Keizerlijke landhoeve).
- 878 1 Nov. Verbond tusschen Lodewijk den Stamelaar en Lodewijk van Saksen, zoon van Karel den Kale en Lodewijk den Duitser, op de villa Voeren (Voerendaal) nadat zij eerst samengekomen waren op de villa Marsna (Meerssen).
- 895—900 Zwentiboldus (Zwentibold of Sanderbout) Koning van Lotharingen, trekt hier na en dan doorkomende van Born bij Susteren en gaande naar Aken of Metz, twee zijner residentien of vice versa. Hij was bastaard van Keizer Arnulf en vernoemd naar Zwentibold of Sviatopold, Koning der Moraven in Slavonië.
- 908 Alboïn, graaf van Mosago (de Maasgouw).
- 953 Bruno, aartsbisschop van Keulen, hertog van Lotharingen.
- 959 Splitsing van Lotharingen in Opper- en Neder-Lotharingen. De Maasgouw behoorde tot laatstgenoemd hertogdom, waarvan Aken de hoofdstad was.
- 968 Rodolf, graaf van de Maasgouw.

III. VALKENGURGSCH TIJDVAK

- 1104 Pater Ailbertus (Adalbert) zoon van Amoroicus te Antoine bij Doornik, sticht een houten kapel en later 1107 een klooster te Rolduc.
- 1113 Ontginning der kolenmijn te Kerkrade volgens de Annales Rodenses (Jaarboeken van Rolduc) elders 1193, zie Ernst: Hist. du Limbourg.
- 1117 Aardbeving.
- 1119 Herle, tot de heerlijkheid Valkenburg gerekend. Waarschijnlijk na den dood van Theodorik van Ahr (de Ara) heer van Herle, die in 1121 als overleden vermeld wordt.
- 1121 Adelberna van Herle, zuster van graaf Theodorik van Ahr, in leven Heer van Herle, schenkt aan de kerk alhier 10 schellingen (solidos) en 3 penningen (obolos) Keulsch geld, uit de

- opbrengst van den molen te Wande (Wodanloo, bosch van Wodan, later Schandeloo, Schandebosch). Zij wordt kloosterzuster en sterft 17 December. Later geeft Gerardus, neef van Adelberna, nog 12 groschen (denarios) aan de Kerk uit de opbrengst van dien molen, die nu 11 schellingen, 3 penningen aan de Kerk opbracht.
- 1144 Orkaan en hongersnood.
- 1150 Theodoricus van Herle, broeder van den priester Hendrik, geeft aan de kerk, bij zijne professie als monnik, zes bunders land met hun tienden. Dit land is gelegen binnen de grenzen der kerk van Brunsham (Brunsheim, Brunsum) in de richting van Herle.
- 1155 Frater Theodoricus van Herle sterft 27 Aug.
- 1158 Ridder Gerlach, krijgsbevelhebber trekt hier door naar Gulik ten steekspel, verneemt daar den dood zijner gade en keert bekeerd terug met het besluit om monnik te worden. Hij stierf 1175 en is later als St. Gerlach vereerd.
- 1244 De Hertog van Brabant, Hendrik II, schenkt aan Koenraad, graaf van Hochstade, aartsbisschop keurvorst van Keulen, eene jaarlijksche rente van 50 mark ten laste van *het vrije goed Heerle*, alsmede de vergunning aan de familie van Hochstade om er een sterke burcht aan te leggen. Wij stellen dus in het volgend jaar :
- 1245 Het kasteel van Heerle wordt gebouwd.
- 1263 Engelbert, zoon van Walram II van Valkenburg wordt aartsbisschop van Keulen. Zijn erfdeel vormt de 17 Keulsche leenen alhier, onder de Heerlensche Mankamer en het Leenhof van Brabant te Brussel ressorteerende.
- 1288 Walram II de Rosse, Heer van Valkenburg, trekt hier door om Reinald van Gelre bij te staan in den slag bij Woeringen, 5 Juni 1288. Tot de tegenpartij, die het pleit wint, behooren de Brabanders, die Meersen verbranden.
- 1318 Het kasteel van Heerle, in het bezit van Reinatte, Heer van Valkenburg, geeft zich over aan de Brabanders.
- 1356 De heerlijkheid Valkenburg wordt door den Keizer tot graafschap verheven.
- 1369 Gasthuizen vermeld te Heerle, Brunsum, Klimmen en Gulpen.
- 1381 Philippine, laatste gravin van Valkenburg, verkoopt het graafschap aan Johanna, hertogin van Brabant.

IV. BRABANDSCH TIJDVAK

1381 — 1633

(hier eigenlijk van 1318 dagteekenend)

- 1388 Hoensbroeck van Heerle gescheiden en tot eene heerlijkheid verheven.
- 1406 Brabant komt aan het Huis van *Bourgondië* dus ook de landen

- van Overmaze : het graafschap Valkenburg, het graafschap Daelhern en de heerlijkheid 's Hertogenrade.
- 1418 Willem van Schaesberch, Stadhouder der Leenen.
- 1420 Rechtsverbond met omliggende landen. Vaesrade, Wijnandsrade en Ter Blijt uitgezonderd, dat wijkplaatsen worden voortvluchtigen.
- 1433 Holland en Zeeland komen aan het Huis van Bourgondië en geraken dus met Heerle onder éénen Landsheer.
- 1447 Arnt van Tzeval, eigenaar van *Meezenbroek*, Stadhouder der Leenen.
- 1453 Joh. van Cailmont, schout van Herle. Gerard van Cortenbach, stadhouder der Keulsche Leenen alhier.
- 1482 Het *Oostenrijksche* Huis volgt het Bourgondische op.
- 1500 Diederich van Palant (Kasteel bij Düren in het Guiksche) schout van Herle-Palant tot Withem, Stadhouder der Leenen.
- 1504 Philips de Schoone, aartshertog van Oostenrijk, wordt Koning van *Spanje*.
- 1505 Onderzoek vanwege Brabant naar de bevoegdheden en inkomsten van het Voogdambt. Te Heerle worden gehoord : Peter Becker, Pouwels Bijter, Symon Voncken, Gielis Timmerman. Zij zeggen dat de Voogd alle jaar 3 voogdgingen hield, te weten op St. Jansmis, Kerstmis, en Paschen.
- 1507 Fransche troepen, tegen Karel van Gelre afgezonden, stroopen hier in de buurt.
- 1512 De Bourgondische Kreits van het Duitsche (Heilige Roomsche) Rijk omvat de 17 Nederlandsche gewesten, in vaak louter denkbeeldige leenroerigheid.
- 1514 Willem van *Strijthagen*, stadhouder der Leenen.
- 1532 Publicatie van den magistraat te Maastricht tegen de Lutheranen enz. Hagepreeken in Limburg.
- 1539 Gerard, baron van Palant, Hooge-Officier van den Lande van Valkenburg.
- 1542 De vesting Heerlen wordt met palissaden versterkt, die men uit het Abdissenbosch haalde, vermoedelijk het Verzijle- of Vrouwe-Cecilia-bosch te Heerlerheide, dusgenaamd naar Jonkvrouwe Cecilia Hoen, abdis van Munsterbilsen, in 1453.
- 1543 Al de zeventien Nederlandsche gewesten onder Karel V vereenigd, daaronder ook het graafschap Valkenburg (met Herle).
- 1548 Karel V trekt hier met zijn leger door en vordert wagens tot vervoer naar Maastricht.
- 1552—54 Pest te Rolduc en omstreken. Op twee na stierven alle monniken.
- 1559 Heerlen, parochie onder dekenaat Valkenburg bisdom Roermond.
- 1561 Philips II richt nieuwe bisdommen in de Nederlanden op.
- 1563 Het Concilie van Trente wordt gesloten. Vaststelling der R. Katholieke leer. Zie 1870.
- 1565 Verbond der Eedelen, waaronder Arndt Huyn van Amsten-

- rade, gouverneur van Overmaze, een van *Haren* en andere Limburgsche edellieden.
- 1567 Alva heft namens Philips II, Koning van Spanje en Hertog van Brabant enz. eene oorlogsschatting van 8000 Brab. gld. van de geestelijkheid in de 3 landen van Overmaze. Het persoonsnaat (pastoraat) van Heerlen betaalt daarin 150 gld. De 5 altaarstichtingen in de Kerk alhier, te weten die van O.L. Vrouwe, van St. Nicolaas, van St. Matthijs, van St. Anna en van St. Catherina, samen 42 gld, 14 st, de kapel te Welten 9 gld.
- 1568 Begin van den Tachtigjarigen Oorlog der Nederlanders tegen Spanje. Alva te Maastricht laat fourageeren hier in den omtrek en de molens onklaar maken.
- 1570 Alva heft eene bede van 22.000 Brab. gld. van de Leengoederen in Overmaze. Tijs Cloot tot Herle in de Croone vermeld.
- 1575 Maarten Schenk stroopt in de omstreken. De schout hier koopt veel buskruit.
- 1576 Maastricht door de Spanjaarden geteisterd.
- 1578 Maastricht in Staatsche handen.
- 1579 29 Juni. Maastricht door Parma ingenomen.
- 1580/88 Tijd van rust.
- 1587 Het Luitenant-Voogdambt alhier verpacht aan Joh. Golstein voor zes vette hamels.
- 1589/92 Onrustige tijd. Oorlogscijns geheven. Vele landerijen worden braak gelaten.
- 1606 Op Paasch-Maandag omstreeks 2 uren nadenmiddag heeft een orkaan den Kerktoren doen instorten, zoodat het gewelf inviel en de afdaken scheurden. Huizen en bomen werden omvergeworpen, ja men vreesde, dat de wereld zou vergaan. (Oud-Doop-Trouw- en Sterfte-boek).
- 1610 Den 27sten Mei zijn de Spanjaarden in het Land van Overmaze gekomen. 270 hunner hebben te Heerlen allerlei moedwil bedreven, brandgesticht en groote schade berokkend. In 1611 zijn zij weder weggetrokken. (ibid.)
- 1612 In de pastorie te Heerle is de Hoogw. Heer H. Carel Maes, bisschop van Gent, overleden. (ibid.)
- 1613 Den 24sten Mei is er weder een orkaan losgebroken boven Heerlen, maar heeft niet zooveel schade aangericht als die van 1606.
- 1620/22 Te Heerlen zijn ingekwartierd eene compagnie Kurassiers van Don Inigo de Hortada, die onder bevel stond van Ambrosius Spinola in den Gulikschen oorlog.
- 1625 Bij de Wed. e van den Scholtis van den Hoeffe zijn ingekwartierd Kapitein Don Martin de Gouwava en zijn sergeant ter herberge van Peter Cloot. Later Kapitein Don Juan Xiron bij de vn. Weduw en zijn sergeant ter herberge van Matth. Cloot.
- 1627 Kapitein Bovadilla is hier 4 weken ingekwartierd. Blijkens eene acte waren in dit jaar notabele ingezetene van Herle: Nicolaes Hoeckels, Jacob Schils, Peter Muten, Willem

Schul, Jan Hoeckels, Jaspas Bisschops, Jan Douwen, Simon Freuters, Jan Boest, Willem Syben, Jan Muters, Heinrich Koehartz. Uit Nieuwenhagen : Gerard Moen, Claes Vleck en Hans Vleck. Uit Vruschenbroek : Crijn Saetendael, Claes Krekels, Gerard Roosboom, Willem Roosboom. Uit Caumer : Jan Spiertz, Jan Creuwen, Gerard Leufkens, Herberich Hamers en Jan Oertmans. Uit Welten : Jan Harst en Nijs Muncx.

Was getekend door : H. van den Hoeff, schouteth tot Herle, Dionys Cleinger, schepen, Peter Vyhen, schepen, Jan Scyben, schepen, Peter Cloett, schepen, Jan Dortant, schepen, Jan Creuven, schepen, Johan Fleck, Joh. Dautzenbergh, secretaris der Hooftbanck Herle en voor Henrich Jongen, schepen, Jac. Schils en Hans Vleck, gesworenen mits hunne absentie en dat sij niet schrijven en kunnen. Matthias Cloot, Luit. Voocht der Hooftbanck Herlen, Jan Hokel, burgemeester tot Herlen, alsook in naam mijns vaders Niclaes Hokel als gedeputeert van die gemeinten.

V. 1e NEDERLANDSCHE TIJDVAK

REPUBLIEK DER VERENIGDE NEDERLANDEN

1632 — 1672

- 1632 Maastricht ingenomen door de troepen van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden onder bevel van Prins Frederik Hendrik.
- 1633 Van de notabelen in Overmaze wordt de eed van trouw aan de Nederl. Republiek geeischt en verkregen.
16 Nov. De Staten van Valkenburg, 7 edelen en 14 burgers, door den Voogd saamgeroepen, worden onverrichterzake huiswaarts gezonden op bevel van den Staatschen Drossaard, als niet wettig geconvoeerd.
- 1635—36 Pest te Rolduc en omstreken. Het klooster wordt geheel verlaten.
- 1642 Deensche huurtroepen liggen te Valkenburg en omstreken in kwartier.
- 1648 Vrede te Munster, waarvan Overmaze vooralsnog blijft uitgesloten. De Staatschen bezetten tijdens de onderhandelingen de 3 landen.
- 1649 Verbeurdverklaring der geestelijke goederen in de landen van Overmaze. Rolduc krijgt één jaar uitstel. Vele fondsen en inkomsten worden verzwegen.
- 1649 4 Juni. Intrede van den Hervormden predikant Willem Nobis uit het Guliksche.
- 1653 Uit eene rekening van den Secretaris Pelt tevens herbergier over vesteringe en tractaten gedaen ende gevallen ten huize desz Secretaris Pelt vertiert bij Schoudt en Schepen van Herle, blijkt dat toen Schout was Joh. van der Schuer (Protestant) Cloot en Doetsenborch, schepenen, Stijn ontvanger.

- Een schoutsmaltijd kostte 2 gl, 2 st. met wijn en bier er onder begrepen. Op 12 kan wijn dronk men 2 kan brandewijn.
- 1661 Tractaat van partage der Landen van Overmaze tusschen den Koning van Spanje en de Republiek der Verenigde Nederlanden. Heerle blijft Staatsch, Schaesberg Spaans. De Streep wordt neutrale weg verklaard.
- 1652 Het klooster Rolduc wordt aan Spanje afgestaan in ruil voor ander gebied en krijgt al zijne goederen terug.
- 1663 Afkondiging van het Tractaat in Juni.
- 1657/68 Fransche troepen gelegerd in de Spaansch gebleven dorpen Brunsum, Jabeek, Merkelbeek, Oirsbeek, Schinveld, Rompen en Etzenrade.

VI. FRANS TIJDVAK — KONINKRIJK

1672 — 1678

- 1672 De Prins van Condé trekt hier door met een leger van 60.000 man Fransche troepen, op weg naar Neuss. De Hervormde predikant en de Staatsche ambtenaren nemen de vlucht. Fransch gezag treedt in de plaats van dat Hunner Hoog-Mogenden.

VII. 2e NEDERLANDSCH TIJDVAK

REPUBLIEK DER VEREENIGDE NEDERLANDEN

1678 —1793

- 1678 Bij den vrede van Nijmegen wordt het gezag der Staten-Generaal in Hollandsch Overmaze hersteld.
- 1685 Fransche uitwijkelingen in de Nederlanden. Alhier hielden zich Tataren of Heidens op, die door den Hervormden Kerkeraad geacht werden dieven te zijn, van wie men niets kopen mocht.
- 1688—97 Brandenburgsche troepen onder baron van Spaen en generaal-majoor Brant gelegerd in de Spaansch gebleven dorpen.
- 1692 18 Sept. Zware aardbeving, waardoor op vele plaatsen kasteelen en huizen zijn omvergeworpen, bronnen verdroogd, weiden en moerassen veranderd. De kerk van het klooster Rolduc werd zoo hevig geschokt, dat de top van den gevel, die naar de kleine weide uitzicht heeft, afviel en de schoorsteenen talloze barsten kregen.
- 1702 16/21 Sept. Hoensbroeck geplunderd door de Engelsche troepen van Marlborough.
- 1704 De heer Eymael, Katholiek, vervangt den Protestantschen schout P. Boymans.
- 1713 Bij den vrede van Utrecht komen de Spaansche Nederlanden

- (o.a. Hoensbroeck) aan Oostenrijk; Heerlen en de overige blijven Staatsch-Nederlandsch.
- 1716 Hendrik Pelt, Protestant, Schout van Heerlen.
- 1747 Joh. Jac. Pelt, laatste Protestantsche Schout.
- 1748 18 Oct. Vrede te Aken. Einde van den Oostenrijkschen Successie-oorlog.
- 1773/74 32 Bokkenrijders opgehangen, 2 geradbraakt, 14 gebannen.
- 1776 De laatste bokkenrijder te 's Hertogenrath opgehangen.
- 1777 7 Mei. De Staten-Generaal der V.E. Nederlanden stellen ter voorkoming van Kermistwisten in hunne landen van Overmaze eene gelijktijdige kermis in van 3 dagen, te beginnen op Zondag na Sint-Maarten, 11 Nov.
- 1786 2 Dec. Laatste voltrekking der gerechtelijke doodstraf alhier door de onthoofding van Andries L. Het lijk wordt op het Kerkhof begraven.
- 1789 Opstand in de Oostenrijksche Nederlanden, onder de advocaten van der Noot en Vonck tegen Keizer Jozef II.
- 1790 Keizer Leopold II herstelt zijn gezag en schenkt medailles aan de Limburgsche vrijwilligers, die de oproerlingen bevochten, o.a. een gouden medaille aan den Drossaart C. L. de Limpens te Hoensbroeck.
- 1792 27 Dec. Er komt hier een bevelschrift aan van Generaal Dumourier, benevens eene proclamatie uit naam der Fransche republiek van citoyen Frequeville, zich noemende Commandant der troepen in Limburg.

(Wordt vervolgd)

Het goed DOUVENRADE ONDER HEERLEN

(Vervolg)

In 1779 worden de gebouwde eigendommen van Douvenrade als volgt beschreven :

Baron VAN BELDERBUSCH is o.m. eigenaar van „huijsingen, stallingen, coolhoff, vivers en weijde, gelegen in 't Douvenraedt, reijgenoten eene lange sijde de weijde van den nieuwen Eijckholt, d'ander de weijde van de weduwe Pr. FRANSEN, een voorhoofd 't lant van Geleen, 't ander 't land van den Driesch", groot 5 bunder 286 kleine roeden, verkregen „bij erffnisse sijner ouders", belast met „heele schatt". ¹⁷⁾

De weduwe P. G. FRANSEN is o.m. eigenaresse van „weijde, coolhoff, bouwplaetse etc. reijgenoot eene lange sijde dhr. Baron VAN BELDERBUSCH, d'andere 't velt, een hoofd de gewanden van Geleen, 't ander den wegh van Douvenraet", groot 4 bunder 348 kleine roeden, verkregen „bij erffnisse haerer ouders", belast met „heele schatt". ¹⁸⁾

In deze laatste omschrijving is sprake van een bouwplaats in plaats van een huis. Dit vindt zijn aanleiding in de omstandigheid, dat de hoeve van de weduwe FRANSSEN in 1779 door brand was vernield. De vermelding „bij erffnisse haerer ouders” moet blijkbaar zijn „schoonouders”.

Door het huwelijk van Matthijs LINTJENS van de Ubachsberg met Sibilla Judith FRANSSEN uijt 't Douvenraed op 22 mei 1785 kwam de hoeve Douvenrade in diens bezit.

Matthijs LINTJENS en zijn vrouw sleten hun levensavond bij hun dochter Maria Catharina, gehuwd met Peter Leonard STASSEN, pachter van de hoeve Overste Worm.

Bij akte van deling verleden ten overstaan van Notaris J. W. D. SMEETS 12 december 1825 werd toebedeeld :

aan Johan Willem LINTJENS, Burgemeester van Heerlen, woonachtig op het goed Dauvenraad, het gelijknamige goed, gelegen in de gemeente van Heerlen, Voerendaal en Schaesberg, te weten o.a. een woonhuis met aanhebbende schuur, stallingen, bakhuis en verdere gebouwen, moeshof, hopenhof, boomgaard en mestplaats; voorts de aldaar gelegen waterpoel ter grootte van een vierkante roede 80 dito ellen;

aan Maria Catharina LINTJENS × Peter Leonard STASSEN, o.a. de hoeve Beersdal, bestaande uit woonhuis met schuur, stallingen, verdere gebouwen, bakhuis, mestplaats, moeshof, boomgaard, hooiland, weiland, schaapsweide en elenstruiken.

Vermeld zij nog, dat te Douvenrade heeft gewoond Johan Willem FRANSSEN, R.K. priester, zoon van wijlen Peter Gerard FRANSSEN × Maria Catharina DELEAU. Hij overleed ten huize van Jan Willem LINTJENS, 7 januari 1831, oud 78 jaren 7 maanden.

Voordien woonde Johan Willem FRANSSEN van 1819 tot 1825 ten huize van Baron VAN BELDERBUSCH op het kasteel TERWORM.

Door deling kwam de hoeve omstreeks 1861 in bezit van Hendrik Joseph LINTJENS, landmeter, wonende Valkenhuizen-Heerlen.

Omstreeks 1870 werd de hoeve aangekocht door Baron Otto Napoleon DE LOË van Terworm.

Het overige deel van Douvenrade was reeds eigendom van Karel Freiherr VON BOESELAGER, de toenmalige eigenaar van het landgoed Terworm. Daarna kwam het goed bij testamentaire beschikking in bezit van Baron Otto Napoleon DE LOË.

Hiermede kwam Douvenrade in zijn geheel in handen van de eigenaar van het landgoed Terworm.

De laatste eigenaar van Terworm, Baron Frans DE LOË, verkocht in 1917 het gehele landgoed aan de Oranje-Nassau Mijnen, waaraan het thans nog toebehoort.

De *leenroerigheid* van het goed Douvenrade is aan de hand van de ter beschikking staande gegevens niet met zekerheid vast te stellen. Nu eens is sprake van Keur Keuls dan weer van Wickrader leen. Van het adellijk huis wordt zelfs vermeld, dat het aan beide heren leenroerig was.

Dit laatste schijnt overigens niet ongewoon te zijn geweest, althans Nico-

laas SCHILS, griffier van de Keur Keulse Mankamer van Heerlen, zegt in zijn pro memoria van 11 oktober 1758 o.a. „men vind exempels genoeg, dat wel een en hetzelfde groote leen ofte Heerlijkheijdt bij twee hoven releveert” en voorts in zijn brief van 31 mei 1758 aan Lambertz de Cortenbag, stadhouder te Luik : . . . q'un et le même grand fief releve en deux cours différentes, les exemples en sont fort fréquents dans ces quartiers”. (L. v. O. 973)

Deze bewering kan in elk geval niet van toepassing zijn op het adellijk huis Douvenrade, daar hierbij geen sprake is van een groot leen. Bovendien schijnt ons ten aanzien van dit betoog enig voorbehoud geboden, daar SCHILS de vermelding van de veelvuldig voorkomende voorbeelden achterwege laat.

Omtrent de bewoning van Douvenrade sedert begin van de vorige eeuw is het volgende bekend :

In 1819 was de tegenwoordige boerderij bewoond door de eigenaar Jan Willem LINTJENS gehuwd met Anna Maria ROBROEK. Hij had het landbouwbedrijf in eigen beheer. Zijn veestapel bestond uit 2 paarden, 5 koeien, 2 runderen en 25 schapen.

Douvenrade bestond destijds uit nog twee andere boerenhuizen; een daarvan was onbewoond, het andere werd bewoond door Maria Sophia DIEDEREN weduwe van Hendrik WIJNEN met haar twee zonen Simon en Peter Joseph en haar dochter Maria Sophia, benevens de grootvader Simon DIEDEREN. Dit gezin oefende het landbouwbedrijf uit; de veestapel bestond uit 5 koeien. De boerderij was eigendom van Baron VAN BELDERBUSCH.

Tot 1825 bleef deze toestand onveranderd. ¹⁹⁾

Tot 1838 woonde de eigenaar Jan Willem LINTJENS op de boerderij Douvenrade.

Volgens de lijsten van hand- en spandiensten moest hij telken jare gedurende 9 dagen met 2 paarden karrevrachten verrichten voor de herstelling van wegen.

De weduwe WIJNEN moest van 1826 tot 1834 jaarlijks aanvankelijk 4 later 5 dagen handenarbeid tot dat doel verrichten.

In 1835 en 1836 komt als pachter van het aan de eigenaar van Terworm toebehorende deel van Douvenrade voor, de zoon van de weduwe WIJNEN, Pieter Jozef. Van 1836 tot 1864 moest hij karrevrachten voor de herstelling van de wegen doen.

In 1852 treffen wij als pachter van de boerderij LINTJENS aan Mathijs SAVELBERG, die gedurende 6 dagen per jaar karrevrachten moest doen met 2 paarden.

In 1855 tot 1861 werd hij opgevolgd door Jan Wijnand SAVELBERG.

In 1862—64 komt Lambert HAMERS × Anna Gertrud VAESSEN als pachter voor. ²⁰⁾

Na het vertrek van HAMERS werd Pieter Jozef WIJNEN × Maria Elisabeth PETERS pachter van de gehele hoeve; hij overleed 17 december 1883.

WIJNEN werd opgevolgd door zijn kinderen Hendrik Jozef, Simon Hubert

en Maria Jozefina, allen ongehuwd. Zij bewoonden de hoeve tot omstreeks 1895, toen Jan Willem ROUETTE, pachter van de hoeve Geleen, tevens de hoeve Douvenrade in gebruik nam.

In 1898 was pachter Egidius Hubertus WATERVAL. Thans is de boerderij nog in pacht bij zijn zoon Gerard WATERVAL.

Omtrent de plaats gehad hebbende brand, waarvan in de aanhef van dit artikel sprake is, zij nog het volgende vermeld :

„De Heer Schout heeft aan de vergaderinge voorgedraegen, hoe dat men gisteren (6 september 1779), bij het overkomen van den brand, aen het Douvenraed, ondervonden heeft, dat er geen brandemmers, ofte eenige gereedschap, bij de hand is, om in geval van brand te kunnen lesschen, geevende derhalve in consideratie aen deese vergaedinge, ofte deselve de Heeren Commissarissen, niet souden kunnen autoriseeren, omme een genoegsaem getal brandemmeren, haken en ladderen te laten maaken, dewelke ten deele in de kerken van Heerle, ten deele te Voerendael en ten deele te Welten, sullen worden in bewaring gestelt, en niet anders sullen moogen worden gbruijkt, als in cas van ongeluk van brand, sullende de ladders, te dien eijnde onder sloth gestelt worden.

Waerop gedelibereert sijnde is goedgevonden voorn. propositie te aggregèren en de Heer Schout en Commissarissen te autoriseeren, aen sulk heijlsaem werk, soo drae moogelijk een gewenscht uijteinde te doen bekoomen”. (Banksnotulen van 7 september 1779)

„Geleesen de requeste van de erffgen. FRANSSSEN geevende te kennen, hoe dat sij het ongeluk hebben gehad, in het voorige jaar, ten tijde als de schuure vol graenen waeren, dat hunne huijse, schuere en stallinge is afgebrand, door het inslaen van den blixem, versoekende, in deese hunne seer groote schaade, eenigssints te mogen worden gesoulageert.

Is naer deliberatie, en in consideratie van dit singulier ongeluck, goedgevonden aen hun uijt Banks penn. toe te leggen, eene ronde somme van een hondert en twintig guldens eens, met de autorisatie op den Banks Collecteur sulks te voldoen”. (Banksnotulen van 9 augustus 1780)

Het bedrag werd uitbetaald aan Peter Gerard FRANSSSEN en diens zuster.

Als bijzonderheid zij ten slotte vermeld, dat de eigenaar van het landgoed Terworm, Baron Frans DE LOË, de Douvenraderallee einde van de vorige eeuw met bruine beuken liet herbepplanten. De jonge bomen werden echter op een nacht door vandalen vernield. Doordat zij in hun opzet werden gestoort, ontsnapten enkele beukenboompjes aan de vernielzucht. Deze bomen vormen thans een sieraad aan de ingang van de laan bij de Valkenburgerweg. De eigenaar heeft de vernielde beukenbomen door eikenbomen laten vervangen.

W. LINDELAUF †

17) Legger van 1779, Weegscheijtsrotte fol. 189. Gem. Archief Heerlen.

18) ibidem Rotte van Welten fol. 206.

19) Veeregistratie 1819—1925.

20) Botlijsten van 1826—1864; verdere lijsten zijn niet aanwezig.

VAESRADE, een van de oude heerlijkheden in het Land van Valkenburg, behoorde reeds als vrije Rijksheerlijkheid toe aan het Kapittel van Sint Servaas te Maastricht in 1139. In de 15e eeuw is er nog strijd gevoerd tussen het Kapittel van Sint Servaas en het Kapittel van het Munster te Aken over de voogdij van Vaesrade. Op 24 oktober 1461 viel de scheidsrechtelijke uitspraak waardoor de voogdij van deze heerlijkheid aan het Kapittel van Sint Servaas bleef tot aan de Franse revolutie.

Op 1 oktober 1795 werd het Land van Valkenburg als een deel van het departement van de Nedermaas bij de Franse republiek ingelijfd. De nieuwe staatkundige indeling in departementen, arrondissementen, kantons en gemeenten deed haar intrede. Zo kwam ook de oude heerlijkheid Vaesrade te vervallen en ontstond de gemeente Vaesrade behorende tot het kanton Oirsbeek in het arrondissement Maastricht.

Vaesrade heeft zich niet lang gemeente mogen noemen. De kleine oppervlakte, het gering aantal inwoners en de hoge lasten voor deze kleine dorpsgemeenschap maakten een zelfstandig voortbestaan voor deze gemeente onmogelijk.

Aanleiding tot de opheffing was de „*demissie of bedanking*” van de door Gedeputeerde Staten nieuw aangewezen gemeenteraadsleden. De heren L. Ackermans, P. Jong, F. Creuwen, A. J. P. Dormans en J. Debie hadden van de schout (maire) P. L. Ritzen bericht ontvangen, dat Gedeputeerde Staten hen op 24 januari 1820 wederom benoemd hadden tot leden van de gemeenteraad. Zij schreven daarop d.d. 1 maart 1820 aan de burgemeester : „ . . . *hoezeer wij over het vertrouwen in ons gesteld dankbaar zijn, bevinden wij ons genoezakt onze demissie te geven en UEd. te verzoeken dezelve te doen geworden daer en alwaer nodig.*”

Als reden van hun demissie — welke zij bij de burgemeester zeer wel bekend veronderstelden — gaven zij op, „ . . . *daar geene van ons alle is in staat enige functie te bekleeden, ter oorzaeke van onzen ouderdom ende onbekwaemheid.*”

Burgemeester Ritzen ondertekende daarna een brief van 21 maart 1820 (opgesteld door zijn halfbroer Jean Antoine Philippe Ritzen, die voor de burgemeester de zaken waarnam) waarbij hij de voormelde demissie van de vier eerstgenoemde raadsleden toezond aan de Commissaris van het arrondissement Maastricht. Van het vijfde raadslid de heer Jacobus Debie, die de bijgevoegde demissie niet ondertekend had, schreef hij, „ . . . *dat dese uit de gemeente vertrokken is en thans in die van Wijnantsraede woont en daerenboven een oud onbekwaem man is en dus als demissionaris kan worden betragt.*”

De briefsteller liet de burgemeester verder zeggen, dat het hem toescheen „ . . . *overeenkomstig te wesen met d'intresse der weinige inwoonders*

deser gemeente, dat niets voordeliger is voor de ingezetenen als dat Vaesraede verenigt worde met eene andere gemeente bijvoorbeeld met Hoensbroek, omdat reeds een gedeelte van Vaesraede altijd onder de gemeente van Hoensbroek gehoord heeft en nog daeronder gehoord en het dus zeer convenable zoude zijn dat het geheele dorp Vaesraede van een en het zelve bestuur dependeerde, en eindelijk omdat wij 't naeste bij Hoensbroek gelegen zijn." Als zeer gegronde reden voor opheffing meende hij te mogen aanvoeren, dat deze gemeente slechts bestond uit „ . . . een en twintig huishoudens, waarvan de vijf demissionarissen de eenigste leden zijn, die een bestaan hebben, doch dat de reste al, zeer onkundige mensen, met hunnen handen moeten den kost gewinnen en het niet meer mogelijk is met schik andere leden (candidaten) voor te stellen."

Toen de heren raadsleden op 29 september 1820 van de Commissaris bericht ontvingen, dat zij bij Gedeputeerde Staten aangeklaagd waren, dat zij eenparig geweigerd hadden een functie te bedienen, gaven zij dit toe, doch zij konden zich niet verenigen met de daarvoor opgegeven redenen en zeker niet met het voorstel om de gemeente Vaesraede bij Hoensbroek te voegen. Er was immers eenparig goedgevonden, dat de burgemeester zich met de gemeenteraad zou bedanken met verzoek aan Gedeputeerde Staten om Vaesraede voortaan onder Nuth te doen „*resulteren*". Dit was ook het verlangen van de heren J. Creuwen, C. Mannens, J. Mannens en J. Schetgens, die tezamen met meergenoemde raadsleden hiervan op 15 oktober 1820 bericht zonden aan de heer Commissaris Kerens te Maastricht.

Waarom wilden zij Vaesraede met Nuth verenigd zien? Vaesraede maakte reeds kerkelijk deel uit van de parochie Nuth of zoals zij het schreven, „ . . . omdat wij ook daer in het geestelijk bestiert worden". Verder verwachtten zij, dat ze door Nuth „ . . . het besten volgens regt en regtverdigheid bestiert worden".

Niet de kwestie van „*demissie*” was de reden om opheffing voor te stellen. Deze lag volgens de gemeenteraad in de hoge lasten, die onbetaalbaar waren voor het gering aantal inwoners, „ . . . want den Last gaet het meublieer nog verre te boven, de menschen hebben het moeten betaelen maar seer veel met weijnende oogen".

Het dorp was verre van welvarend. Er was gesproken van 21 huizen. Neen, zeggen de heren raadsleden met recht mag men wel zeggen, dat het meer hutten dan huizen zijn.

Het meest verbaasd stonden zij over de mededeling, dat het hun verlangen was „ . . . om onder de gemeente van honsbroek te zijn". Dit was hun allen zeer onbekend en dit moest bij de heer Commissaris zeker „ . . . *quaedelijk aengedient*" zijn. Zij hadden immers eenparig met de heer schout (burgemeester Ritzen) besloten en goedgevonden, dat hij de gemeente zou overgeven aan de heer schout van Nuth. Zij konden van deze valse berichtgeving niet de heer burgemeester verdenken, „ . . . om hij wort door een ander bedient".

Hun brief van 15 oktober 1820 eindigde met het verzoek om, voor zover het mogelijk is aan de wens en het verlangen van alle inwoners te voldoen,

hun gemeente met die van Nuth te verenigen, „ . . . omdat wij daer onder staan met levende ende doode in het geestelijk”.

Zij hadden zich verder nog wel „grotelyks” te beklagen over al hetgeen de gemeente had te lijden in tijd van oorlog, . . . omdat sy soo klieen is maer het soude te lang wesen, maer soo is gene gemeente”.

De argumenten van de gemeenteraad wonnen het bij de Commissaris en deze nam ze over in zijn advies aan Gedeputeerde Staten d.d. 9 december 1820, no. 369. A 4. Vooraf had hij nog de gemeenteraad van Nuth gepolst. Bij deliberatie van 2 december 1820 gaf ook deze vergadering haar toestemming tot bedoelde vereniging.

Volgens de Commissaris bestond tegen de voorgestelde vereniging geen bezwaar, omdat, wat het hoofdpunt betrof, beide gemeenten zonder schulden waren. Bovendien verdiende hier vooral de kerkelijke vereniging in aanmerking te worden genomen. Daarom luidde zijn advies te bevorderen, „ . . . dat de voorgestelde vereniging der gemeente Vaesrade met die van Nuth zoude kunnen worden gesanctioneerd”.

Conform dit advies legden Gedeputeerde Staten bij missive van 15 december 1820 de vereniging van „ . . . la petite commune de Vaesrade avec la commune de Nuth” voor aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Waterstaat te Brussel. Deze deed hiervan mededeling aan Zijne Majesteit Koning Willem I.

Zijne Majesteit verlangde evenwel, dat deze zaak eerst in de aanstaande algemene vergadering van de Provinciale Staten ter beoordeeling gebracht zou worden.

Gedeputeerde Staten ontvingen d.d. 16 februari 1821, onder B 2422, no. Lit. D/Bz, het verzoek van de Minister om overeenkomstig Zijner Majesteits verlangen te handelen en het resultaat daarvan mede te delen.

De 1e Sektie van de Provinciale Staten bracht een door 10 personen ondertekend rapport uit, waarin tot uitdrukking kwam, dat een vereniging van de gemeente Vaesrade met de gemeente Nuth wenselijk was en dat geen enkel obstakel de voorgestelde vereniging in de weg stond. Dit rapport van 4 juli 1821 werd nog dezelfde dag behandeld in de vergadering van Provinciale Staten.

Deze vergadering nam de volgende resolutie :

„De Staten der Provincie Limburg;

Gezien de voordracht van Gedeputeerde Staten in dato 15 december 1820, Lr R, aan Z.E. den Minister van Binn. Zaken en Waterstaat gedaan, nopens de vereeniging der gemeente Vaesrade met die van Nuth;

En in aanmerking nemende de weinige hulpmiddelen en geringe bevolking der eerstgenoemde;

Overwegende dat dezelve, wat haer geestelijke betrekkingen aangaat, reeds met de gemeente Nuth is vereenigd, en daarenboven der voorgestelde vereeniging niets in de weg staet aangezien geen der beide gemeenten eenige schuld ter haren laste heeft;

Zijn van gevoelens dat gemelde vereeniging wenschelijk is en bekrachtigd zoude kunnen worden.

De Hr President wordt uitgenoodigd dit advies aan Z.E. den Minister van Binn. Zaken en Waterstaat over te maken”.

Op 14 juli 1821 bracht de President deze resolutie ter kennis van de minister met verzoek het daarin vervatte voorstel bij Zijne Majesteit gunstig te willen „*appaijeren*”.

Tenslotte vond de opheffingsprocedure haar einde in het hierna volgende Koninklijke besluit van 26 juli 1821 :

„Wij Willem, Bij de gratie Gods Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot Hertog van Luxemburg enz. enz.

Op de voordracht van onze Minister van Binnenlandsche Zaken en Waterstaat van den 20 Januarij LL. B 2422 No. 31 B.Z. strekkend om de gemeente van Vaesrade in de Provincie Limburg met de gemeente van Nuth te vereenigen,

den Raad van State gehoord (advies van den 26 Januarij 1821 No. 4). Gezien het nader Rapport van onzen Minister voornoemd van den 25 dezer B 2422 No. 27 B.Z. daar bij kopijelijk overleggende het door de Staten van Limburg in hunne vergadering van den 4 dezer uitgebracht advies nopens de bedoelde vereeniging.

Hebben goedgevonden en verstaan.

De gemeente van Vaesrade in de Provincie Limburg met die van Nuth te vereenigen zo als geschiedt bij deze.

En is onze meergem. Minister belast met de uitvoering dezes, waar van kennis zal worden gegeven aan den Raad van State.

Brussel, den 26 Julij 1821.

(Get.) WILLEM

Van wege den Koning

(Get.) J. G. de Mey van Streefkerk

De Griffier der Staats Secretarie

(Get.) d'Hamecourt L.G.”

Na deze Koninklijke beslissing was de administratieve vereeniging een feit, doch de verbinding van het grondgebied van beide gemeenten moest nog tot stand gebracht worden. Hoensbroek zat er tussen. Hoensbroek moest hiervoor een klein gedeelte van haar grondgebied afstaan. Hierover is gedelibereerd in de raadsvergaderingen van 28 augustus en 2 oktober 1821. De Hoensbroekse Raad meende : „ . . . dat de Gemeente van Nuth, voor den af te staane grond bij maniere van schadeloosstelling wel gemakkelijk den halven weg en het vierde van de Brugge (over de Geleen) te Kathagen ten haeren laste kan nemen; eindelijk dat voorzover en behalven het huis en stallingen van America en Joes Mannens nog elf huizen van Vaesrade bestaen die alle van deze Gemeente afhangen en voor zooveel het geestelijk betreft onder Nuth gehooren en diensvolgens geene de minste redenen bestaen kunnen om dat huis van America en de stallingen van Mannens af te staan”.

Tenslotte is de thans bestaande corridor door Kathagen gevestigd en daarmede werd Vaesrade ook in werkelijkheid met Nuth verenigd.

HUB. RITZEN

(Uit brieven en bescheiden berustende op het Rijksarchief te Maastricht).

Wijngaardshof

WAAR de oude „heirweg” via Heerlerheide naar Ten Esschen de „Rode beek” in de oorspronkelijke toestand overbrugd heeft, buigt de grens tussen Hoensbroek en Heerlen uit die beek naar rechts en volgt zij de as van genoemde weg, die vandaar tot op kruispunt Ten Esschen de naam van Wijngaardsweg draagt.

De „Rode beek” is zwart. Haar water is gekleurd met de afvalstoffen uit de steenkolenmijnen.

Aan de westzijde van deze beek en ten Noorden van genoemde weg staat de hoeve Wijngaardshof.

Eg. Slanghen heeft in zijn bekende boek (1859 : Het Markgraafschap Hoensbroeck, enz.) de gemeente omschreven als zijnde een paradijs voor wandelaars en genietters van de natuur. Ook de genoemde hoeve en haar omgeving hebben voor de bewoners van Hoensbroek en van elders en voor bewonderaars van de natuur hun bekoring gehad.

We herinneren ons nog goed de indruk, die de hoeve op ons maakte toen we voor het eerst door de grote poort het binnenhof betraden en daar een van de mooiste resultaten aan Limburgse boerderij-bouwkunst voor ons zagen : vooral het woongedeelte maakt een voorname en tevens imposante indruk.

Niet alleen dat men zich op dat binnenhof ingesloten voelt, het is ook of met de poort tegelijkertijd de buitenwereld afgesloten wordt en men zich terug waant in de middeleeuwen. Het beeld zou volmaakt kunnen zijn, waren het niet de machines, wagens en werktuigen ons er op wijzende, dat we in een moderne tijd leven en dat ook de hoeve daarvan de weeromstuit ondervindt.

Betreedt men de boomgaarden naast en achter de hoeve dan worden we overschaduwed door tot pyramyden opgetaste steenbergen van de Oranje-Nassaumijnen. Dan ook beseffen we, dat de middeleeuwen hier een gigantische strijd te voeren hebben om hun aanwezigheid tegen het gestamp en de drukte van onze tijd te handhaven. Als vanzelf voelen we behoefte om hen in de drang naar het handhaven van hun rechten te steunen.

Want afgezien van het normale boerenleven, zoals zich dat gedurende de eeuwen op deze hoeve afgespeeld zal hebben, heeft deze hoeve ons iets te vertellen. Zoals ze er nu staat, krijgt ze van de meesten slechts een blik aan de buitenkant. Mijnwerkers, die er dagelijks passeren op hun weg naar en van de mijn, herinneren zich misschien nog een tijd (1940—1945) toen men er een brood, melk, eieren en boter kon gaan halen ter geringe aanvulling van rantsoenen. Maar de gemotoriseerde toerist, industrieel of handelman, die via Heerlerheide langs deze hoeve de kortste aansluiting heeft naar de autosnelweg Heerlen—Geleen heeft over het verlegde weg-tracé geen tijd om zijn aandacht op de hoeve te richten.

Had de afdaling van de verkeersbrug bij „Rennemig” met het behoud van de oud-Limburgse sfeer aanvankelijk nog enige aantrekkingskracht, ook deze is door de naar de tijd voltrokken modernisering van haar aantrekkelijkheid ontdaan.

Ook is hier door de modernisering weer een a.h.w. onmogelijkheid geschapen om de juiste ligging van een deel der grens tussen twee gemeenten in de toekomst aan te duiden : de grens welke bestaan vór in het verleden terugwijst.

Ons geslacht is grote dank verschuldigd aan Slanghen die althans op zijn wijze en met liefde voor zijn geboorteplaats verschillende feiten en omstandigheden opgetekend heeft, zonder welke het ons onmogelijk zou zijn (ook) omtrent deze hoeve te schrijven.

We zullen er gebruik van maken en zoveel mogelijk completeren doch we blijven ons er van bewust, dat ter volledige geschiedschrijving meer navorsingen nodig zullen blijven.

Als Slanghen pag. 15/17 de grenzen van het rechtsgebied der voormalige „Heerlijkheid Hoensbroeck” (1388) omschrijft, ontmoeten we het punt waar die grens de (Rode) beek verlaat om zich te verplaatsen : „naar het midden van eenen weg loopende nevens den hof Rennenberg „door” den Koningsbeemd”.

Reeds toen blijkbaar bestond de naam Koningsbeemd en deelde de oude heirweg die bezitting in twee stukken.

Wij citeren Slanghen voorts pag. 70 :

„Het voormalige Wickerader leen de Koningsbeemd, nu Wijngaardshof genaamd, was in 1388, tengevolge van de scheiding tusschen Heerlen en Hoensbroeck, tweeëinig geworden. De landerijen welke uit dit leen, onder de gemeente Heerlen gelegen zijn, bleven tot Valkenburg leenroerig terwijl de huizing en gebouwen met omtrent twee en dertig bunder bouw- en weilanden, onder de Heerlijkheid Hoensbroeck, den Leenhove aldaar ingelijfd werden.”

Onder de leengoederen, horende onder de „bank” van Heerlen noemt Slanghen pag. 24 : „Der hoff int Koninxbeempt”.

Onder de mancamer (Leenhof) van Hoensbroeck behoorden volgens Slanghen pag. 58 de „Achterleenen” als : „5° Den hoff genaempt Koninxbeempt (thans Wijngaertshof)”.

Kunnen wij Slanghen pag. 71 volgen, dan vinden wij als eigenaren voor het deel onder Heerlen :

- vóór 1388 vermoedelijk Reynart Van den Bongert
- in 1393 gedeeltelijk Godhard Van der Hagen en na diens dood Gilles van Huckelbach
- in 1430 Herman Hoen te Broeck : „ontfangen in de maent van Meerte a° 1430 die guede van Coninxbanent”
- in 1459 op Sint Martijns dag Johan Hoen van Voerendaal als gevolmagtigde van Vrouwe Cecilia Hoen Van den Broeck, Abdis van Munster Bilsen
- in 1471 op Sint Maria Magdalena dag Werner van Imstenrade

- in 1539 Philip van Ruiff genaamd Donrade
- in 1567 19 October Gerard van Imstenrade, Heere tot Mheer ¹⁾
- in 1581 Jonker Wynand van Imstenrade, Heere tot Mheer
 vervolgens Philip Christoffel Baron de Loë, Heere tot Mheer
- in 1708 11 October Gerard Nicolai in name van Jan Adolff Baron van
 Loë en Wissen, Heere van Mheer, enz.
- in 1743 29 October Frans Karel Baron van Loë-Wissen, Kanonik der
 domkerk te Munster.

Voor het deel onder Hoensbroek geeft Slanghen pag. 72 :

Mathys van Imstenarde, als mede eigenaar, en Renier Van den Panhuys, als principaal Leendrager, voor en in name van zijne nichte de weduwe Jan van Notegrouwe

- in 1557 17 December na de dood van voornoemde weduwe : Jonker
 Johan van Imstenrade, Erfvoogd van Mheer

in 1581 10 October Jonker Wynand van Imstenrade, Heere tot Mheer Vermoedelijk zijn de „hergeweiden” niet betaald geworden. Althans hebben (volgens Slanghen pag. 72) 14 Januari 1632 drie leenmannen der mankamer van Hoensbroeck (Mathys Weustenraedt, Stadhouder, Mathys Ramekers en Gerard Weustenraedt) de eerste „genachting” tot verhef gedaan, waarna Adriaan Heer van en tot Hoensbroeck 26 Februarij 1632 bij het Leenhof klagend aangevraagd heeft de Koningsbeemd door gebrek aan verheffing, als vervallen leen aan hem toe te wijzen.

In 1652 in het geschil over de rechten op de Koningsbeemd tussen de Heer van Hoensbroeck en de Heer van Mheer, werd dit door laatstgenoemde bijgelegd.

Slanghen *veronderstelt* dan verder, dat de beide delen van het leen Koningsbeemd in de laatste tijden toebehoord hebben aan die van Imstenrade, van waar zij bij erfenis overgegaan zijn in de oud adellijke familiën van Loë-Wissen en van Schaesberg-Krickenbeck en zegt : „Thans (= 1859) is de Wyngaardshof de eigendom des Jonkheeren Fr. Michiels van Kessenich, Griffier der provinciale Staten van Limburg”.

Uiteraard vindt men weinig positieve gegevens. In het geschrift over „Terlinden” maakten wij melding van een Verificatie gedaan in de jaren 1771, 1774 en 1778. Volgens die verificatie is Wijngaardshof vermeld met 39 bunder 8 roeden te Hoensbroek als eigendom van de Vrijheer van Loë heer van ende tot Wissen.

In 1841 vinden we volgens de kadastrale lijst van grondeigenaren het huis Wijngaardshof met bouw- en weilanden alles samen te Hoensbroek ruim 34 HA ten name van de Graaf van Schaesberg te Aken.

Hierna zal blijken, dat (1852) eigenaresse is : Augusta van Loë weduwe van Hendrik, Graaf van Schaesberg.

Verder vinden we officieel de navolgende eigenaars :

- in 1856 Jhr. F. B. H. L. Michiels van Kessenich (en cons. zijnde diens
 kinderen) Griffier der Staten, Maastricht, ook reeds door
 Slanghen genoemd

- in 1877 Baron Paul de Bieberstein Rogalla Zawadsky gehuwd met Hor-
 tense Michiels van Kessenich te Roermond

- in 1889 Mr. Baron Charles Cas. Mar. Hub. de Bieberstein Rogalla Zawadsky, kantonrechter te Sittard — na zijn inwoning in Sittard woonde deze nog van 1926 tot zijn overlijden op 22 maart 1929 te Roermond
- in 1931 H. E. A. M. de Bieberstein Rogalla Zawadsky echtgenote van Jhr. Struije de Swielande te Gent (B.)
- in 1950 door successie elk voor $\frac{1}{4}$ aan de jonkheren Struije de Swielande te Gent en sinds
- 1954 door deling (scheiding) aan :
- Jhr. P. J. Ch. A. H. Gh. Struije de Swielande, industrieel en
 Jhr. Mr. P. P. E. B. H. Gh. Struije de Swielande, rechter,
 beiden te Gent (B.)

Pag. 101 vermeldt Slanghen de Koningsbeemd als gehucht, hetgeen aan te nemen is, wijl de hoeve destijds door enige huizen „het Nieuwhuis” en door de woningen „Oppene Pruyt” en „Oppen Moes” omgeven was. Van al deze woningen is niets meer te zien. De eerste is reeds sedert tal van jaren afgebroken en de twee laatstgenoemde zijn ten offer gevallen aan de industrie. Wel stonden en staan nog op grondgebied van Heerlen enkele woningen in de Koningsbeemd, doch Slanghen kon deze toch moeilijk deel laten uitmaken van een tot Hoensbroek behorend gehucht.

Over de bewoners van Wijngaardshof zegt Slanghen niet veel. De enige die hij vermeldt — en dat heeft hij wel met bijzondere trots gedaan — is Kristiaan Quix. Over Quix, die een 25-tal geschiedkundige werken geschreven heeft, is en wel terecht veel geschreven. Wij behoeven dat hier niet te doen; we zouden daartoe ook niet in staat zijn. De gemeente Hoensbroek heeft ter nagedachtenis aan deze grote zoon een straat naar hem genoemd : de Christiaan Quix straat.

Slanghen laat deze Quix geboren worden 3 oktober 1773 als zoon van Martyn en van Elisabeth Jongen (pag. 131).

Voor ons ligt ²⁾ een register over het vee geopend door de vader van deze grote Quix „Ad Majorem Dei Gloriam”, waarin echter niet alleen aantekeningen over het vee staan. Naast aantekeningen over het vee staan er recepten in goed voor mens en dier, ook aantekeningen over vruchten en derzelver opbrengst en over de familie. Het register is niet regelmatig bijgehouden en we vinden o.a. het volgende :

„Anno 1773 den 8 October eis Christijanus quix geboeren
 anno 1775 den 23 ijunius eis Maria ijda quix geboeren
 anno 1778 den 17 februarius Maria Catharina quix geboeren
 anno 1780 den 5 ijulius eis ijohannus Welhelmus Quix geboeren
 anno 1782 den 19 October eis Maria elisabet tresija Quix geboeren
 anno 1785 den 9 ijanuarius es Servas Adofijns quix geboeren en
 den 17 feiberuans eis hei gestorven 1785
 op heden den 23 ijulijus eis Maria treisijae quix geboeer het jaer
 1786
 op heden den 29 October eis ijohannus Martijnus quix geboeren ein
 het jaer 1788”
 daaronder staat met ander handschrift geschreven „johannus Mar-
 tinus”.

Acht kinderen dus, terwijl het register wel als betrouwbaar aan te nemen is en we dus veilig mogen aannemen, dat onze grote Quix geboren is de 8e oktober 1773. Ook C.S.V. in een artikelenreeks „Uit het leven van Christiaan Quix” in Limburg aan Christus (1931) laat Christiaan Quix geboren worden op 8 oktober 1773 als zoon van Martin Quix en van Anna Elisabeth Jongen.

We vinden een akte van deling van 16 juli 1781, verleden voor notaris Cotzhuysen te Heerlen waarbij als comparant ter andere zijde optreedt „Martinus Quix in het huwelijk met Anna Elisabeth Jongen, Halfwin in het Wingertshoff”.

Dan vinden we een pachtcontract waarbij op 29 juni 1777 onder normale bedingen verpacht zijn „aan den eersaemen Christian Quicks onsen hoff genaemt Wijngaertshoff gelegen onder de jurisdictie van Hoensbroeck Lande van Valckenbourg voor ses aghter eévolgende jaeren onder reserve en de conditiens naevolgende” — „met de daeraen gehoorige landerijen, weijden ende bembden, gelijk deselve aldaer, soo wel onder de jurisdictie van Hoensbroeck alsoock onder de jurisdictie van Heerle gelegen sijn, sijnen aanvanck nemende met eersten 8bris 1777”.

Vermoedelijk heeft de verpachter zich bij deze blijkbaar vernieuwing van pachtovereenkomst vergist met de naam en is deze bedoeld geweest voor de reeds meermalen genoemde Martyn (Martin-Martinus) Quix. Ook is de spelling van de naam : „Quicks” zeer merkwaardig. Verpachter in dat contract — hetwelk niet door de pachter medege tekend is — is : „Frans Carl Christophre Goedefrid Vrij Heeré van Loe Hre tot Wissen, Mheer, Aubel, St. Meertens-Voeren, Vehler ³⁾, Isenbrock ⁴⁾, Conratsheim en Puffendorff, etc. etc. Zijne Corvurstelijke Doorluchtigheid van Paltz Intimen en actuelen Raedt, Groot Amman van Misseloe, groot Landthoffmeester des Hertogdomme Gulich etc. etc.”

Met — als gevolg van de heersende tijdsomstandigheden — normale voorwaarden : brandschattingen, vorderingen voor troepen, enz. en i.z. hagelslag en miswas, vinden we de volgende bepaling :

„5° Dat hij (pachter) sal verschult wesen op versoek des Heeren verpaghters jaerlijx eene corweije van Mheer op Aken, Dusseldorp ofte Wissen te doen t'zij om iets naer eene van voornoemde platsen te transporterén ofte daerselfs aftehaelen om op eene andere der voornoemde platsen te transporterén.”

Verder vinden we in een akte van 4 april 1783 „den eersaemen Martinus Quix in houwelijk met de Eerbare Anna Elisabeth Jongen” als koper van een stuk bouwland op „den Nesschen”.

De schattingen voor de troepen zijn niet uitgebleven. Van 1789 tot 1795 vinden we langere lijsten van leveranties door M. Quix getekend om b.v. te noemen :

- 1789 „Voor de Oostenrijksche Armee”, ook wel „voor Den Keijser” karrevrachten en leveranties
- 1793 „Voor dei franse” karrevrachten en leveranties naar Brabant, naar het „Limburger Land”, naar Luijk, naar Herve
- 1794 „Voor de franze Armee” karrevrachten enz. naar Aubel en naar Maastricht, naar „den Rhijn”, naar „Geijlenkerken”, naar „Reek-

heim", naar „de Armée"; deze lijst omvat 34 vrachtposten alsmede de leverantie van 102½ vat tarwe, 20¾ vat rogge, 34 vat haver, 218 bussels stroo en 2 koeien van 636 pond.

Op 30 september 1807 verpacht „Emond de Loë imstenraed Wijngaertshoff" opnieuw aan Martinus Quix „in houwelijk met Anna Elisabeth jongen".

Daarna volgen leveranties, karrevrachten en inkwartiering voor de fransen en „ter requisitie van de Gealierde mogendheden" — 1813, 1814 en 1815, waarvan de lijst gesloten wordt „ter Mairie van hoensbroek den 21 Januarij 1817 (get.) L. Willems, maire".

De akte van scheiding en deling van de eigendommen van Martijnus Quix, vermoedelijk opgemaakt en geschreven door „Christiaan Quix, Priester binnen Aachen" met J. P. Deheselle en Andreas Vaassen als getuigen is getekend op 26 juni 1821.

Als we met deze bewoner de rij bewoners van Wijngaardshof geopend hebben, deden we dit opzettelijk uitvoerig.

We vinden dan in 1821 als pachter van de hof Jan Martinus Quix, gehuwd met Maria Gertruidis Mertens. We vinden hem ook als Quix Martin op de supplementaire lijst van de kiesgerechtigden voor het jaar 1830 „des ayant droit à voter aux Election", onder no. 13.

Deze Quix ontmoeten we verder als de gemeenteraad op 27 oktober 1830 op bevel van de te Valkenburg residerende commandant (generaal) der Belgische troepen hem de leverantie opdraagt van 300 ponden Nederlands of 600 ponden oud gewicht hooi en van 20 vaten haver, voorts om met paarden in het „park" te Valkenburg dienst te doen in 1831.

Dan staat hij vermeld op de lijst van inleveraars van recepissas van de geldlening van Twaalf millioenen, bij de burgemeester te deponeren „om in 's lands obligatiën verwisselt te worden, overeenkomstig de wet van 8 April 1831".

Tenslotte vinden we deze Quix terug op 14 november 1836 als Johannes Martinus bij de installatie als lid van de gemeenteraad van Hoensbroek „par l'art. 61 de la loi communale du 30 Mars 1836".

(Wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS

1) Zie ook Slanghen waar hij in een schatting der goederen onder de „bank" van Heerlen pag. 26 aanhaalt : „Der hoff int Koninxbeemt toebehoerend joncker Gerardten van Anstenraidt Ter Rivieren".

2) Bijzondere dank zij we verschuldigd aan de heer J. H. H. M. Maessen, Ten Esschen Hoensbroek, zoon van Christiaan Jacobus Maessen en Maria Elisabeth Ludovica Quix, die uit het familiebezit diverse akten, enz. ter inzage verstrekt heeft en waardoor het ons mogelijk geweest is deze verhandeling te completeren.

3) Naar alle waarschijnlijkheid het tegenwoordig nog bestaande „Velaor" te (oud-) Roosteren.

4) Tussen Millen en Havert in de Zelfkant ten noord-oosten van Nieuwstadt.

historische chroniek

BEZOEK AAN DE ROMEINSE OPGRAVINGEN.

Op 2 juli j.l. brachten de leden van onze Kring met enige genodigden w.o. de Heren van de gemeentelijke oudheidkundige dienst een langdurig bezoek aan het opgravingswerk, dat momenteel door de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek aan de noordzijde van het thermen-terrein wordt verricht.

Dr. J. Bogaers, de leider van dit onderzoek, heeft het gezelschap in een uitvoerige uiteenzetting aan de hand van de bodemresten en de leesbare vlakken zijn visie meegedeeld. Met behulp van de stratigrafische werkmethode en de wetenschappelijke bewerking der vlakken (en van de inhoud dezer vlakken) door middel van de toepassing der in- en uitwendige criteria in de bewijsvoering zullen we t.z.t. een chronologisch verantwoord beeld krijgen van de opeenvolgende bewoningssituaties zoals die zich ter plaatse in de eerste eeuwen van onze jaartelling hebben ontwikkeld.

Na de rondleiding op het terrein verenigde zich het gezelschap in de direktieket, waar de heer Bogaerts aan de hand van een overzichtskaart de bewoning aantoonde langs de grintweg, die door dit terreingedeelte liep alsmede de op zeker moment hierdoorheen aangelegde spitsgracht. Uitermate belangrijk zijn ook de grondsporen, die op een vroege bewoning wijzen n.l. de houtbouwperiode gedurende de 1e eeuw. Voorts zal het ook mogelijk blijken de datering der romeinse termen aan een nieuw onderzoek te onderwerpen door benadering met eigentijdse, stratigrafisch gelijk gelegen, woon- en vondstenvlakken. Grote lof bracht spreker aan de heer P. Peters, Heerlens eerste museumconservator (1922—1940), die met bijzondere voortvarendheid de bodemvondsten van zijn vaderstad heeft opgetekend.

Zijn boeiend betoog werd met dankwoorden van de heer J. J. Jongen, voorzitter, onderstreept, waarbij deze toezegde, dat aan het verslag van dit oudheidkundig bodemonderzoek van de heer J. Bogaers t.z.t. een ruime plaats in ons Bulletin zal worden toegekend.

L. VAN HOMMERICH

